

Dr hab. Bogdan Matłowski
prof. emeritus Uniwersytetu Szczecińskiego.

OCENA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR LUDMIŁY SOKOŁOWEJ

Kultura muzyczna i tradycje Polaków na Syberii (na przykładzie wsi Wierszyna, bohanskiego obwodu w rejonie irkuckim)

(Людмила Соколова, Музыкальная культура и традиции поляков в Сибири (на примере села Вершина Боханского района Иркутской области))

PRACA NAPISANA POD KIERUNKIEM DR HAB. WOJCIECHA OLSZEWSKIEGO,
PROF. UMK W KATEDRZE ETNOLOGII I ANTROPOLOGII KULTUROWEJ. (250.s.)

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr Ludmiły Sokołowej *Kultura muzyczna i tradycje Polaków na Syberii (na przykładzie wsi Wierszyna, bohanskiego obwodu w rejonie irkuckim)* przenosi nas w interdyscyplinarny świat muzyki. W przypadku mgr Ludmiły Sokołowej, absolwentki Nowosybirskiego Konserwatorium Państwowego imienia M. I. Glinki na kierunku etnomuzykologia, z kwalifikacjami w zakresie muzykologii i „sztuki muzycznej stosowanej”, ów świat muzyki przyczynił się do znacznej dynamiki, temperamentu naukowego dyskursu, do prostolinijności, bezpretensjonalności warsztatu badawczego. Umiejętność gry na instrumentach muzycznych, znajomość etnomuzykologii zapewne pomogła mgr Ludmile Sokołowej odnaleźć własną ścieżkę w badaniach tradycyjnej kultury muzycznej i jej historii we wsi Wierszyna oraz kilku innych wsi bohanskiego rejonu w obwodzie irkuckim.

Kultura mieszkańców wsi Wierszyna była już wcześniej przedmiotem jej badań potrzebnych do pracy magisterskiej, *Kultura muzyczna Polaków na Syberii: historia i współczesność*. Wspomniana znajomość warsztatu instrumentalistki dała młodej, rosyjskiej badaczce, muzykolożce posiadającej Kartę Polaka, solidne, nie tylko teoretyczne przygotowanie do badań źródłowych i terenowych Polonii syberyjskiej. Walorem pracy jest, to, że nie jest zawężona do obszaru muzykologii, jej treść sięga zagadnień kultury ogólnej, historii, w tym dziejów politycznych Polonii syberyjskiej, etnologii, socjologii czy antropologii kulturowej. Praca dotyczy tożsamości zbiorowej, owej kategorii mentalnej, która m. in. zapewnia ochronę własnych cech kulturowych wobec innych.

Autorka mieszka w Nowosybirsku, w którym wśród polskiej diaspory syberyjskiej są także przejawy polskiej tradycji i kultury muzycznej, jednak głównymi formami działalności muzycznej jest rekonstrukcja polskich tradycji muzycznych w postaci zespołów pieśni i tańca. Działalność takich zespołów prowadzona jest głównie w ramach polskich organizacji kulturalnych, jednocześnie folklor w obiegu codziennym jest praktycznie nieobecny (s. 5

wstęp). Dlatego właśnie autorka w badaniach kultury muzycznej i tradycji Polaków na Syberii szczególnie uwagę zwróciła na badanie kultury muzycznej ludności wiejskiej.

Pierwszym walorem pracy jest podjęcie tematu. Chodzi o udokumentowanie i skomentowanie zachowania i przemian części polskiej kultury tradycyjnej w określonym rejonie Syberii. Praca w swojej warstwie problemowej, a także wybranych do egzemplifikacji obiektach badań empirycznych jest oryginalna i potrzebna. Wartością samą w sobie są zebrane i podane w pracy pieśni w zapisie nutowym i teksty tych pieśni, stanowią one dokument stanu przemian w pierwszych dziesięcioleciach XXI w. muzycznej kultury Polonii syberyjskiej. Kolejną wartością pracy jest wskazanie w historycznym zarysie, co znaczy w tych okolicznościach muzyczna tradycja Polonii syberyjskiej od czasów pojawienia się pierwszych osadników, czasami późniejszych, przez krytyczny okres kilkudziesięciu lat powojennych, aż do lat po pierestrojce". Podkreśla też, że perspektywa ta jest potrzebna ponieważ w przyszłości pomoże to odtworzyć pełniejszy obraz zachodzących tam procesów kulturowych. Autorka zauważa, że pomimo rosnącego zainteresowania naukowego, problemy polsko-syberyjskie, kultura muzyczna i tradycje pozostają nadal mało zbadane (s.13).

Autorka zaskakuje ogromem wiedzy faktograficznej, a także znajomością literatury przedmiotu, doświadczeniem zdobytym podczas wcześniejszych badań. Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska pozwala założyć, że autorka mimo młodego wieku, jest doświadczoną badaczką tradycji i muzycznej kultury polskiej na terenach wiejskich Syberii bohanskiego rejonu w obwodzie irkuckim.

Praca mgr Ludmiły Sokołowej *Kultura muzyczna i tradycje Polaków na Syberii (na przykładzie wsi Wierszyna Rejon Bohanski, w obwodzie irkuckim)* napisana jest w języku rosyjskim, liczy 250 stron numerowanych, składa się ze: Spisu treści, wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, wniosków, wykazu literatury, referencji, aneksu nr. 1., z pieśniami starego repertuaru ze wsi Wierszyna, aneksu nr 2., ze współczesnymi tekstami poetyckimi, listą informatorów, mapą regionu irkuckiego, która wizualizuje obszar przeprowadzonych przez autorkę badań, aneksu nr 3., z fotografiami, które zdają się legitymizować autentyczność opisanych w pracy wsi i ludzi. Dominują na nich obiekty architektury wiejskiej z kościołami katolickimi włącznie, pejzażami i panoramą wsi, są mieszkańcy, zespoły artystyczne w strojach ludowych oraz instrumenty muzyczne. Konstrukcje i periodyzacje pracy należy uznać za prawidłową i logiczną, jej układ jest przejrzysty, zawiera równomierne i proporcjonalne wobec siebie działy. Spis literatury zawiera 181 rosyjskich i polskich opracowań i 19 pozycji netografii z datami dostępności.

We wstępie oprócz merytorycznego uzasadnienia autorka wyjaśniła *znaczenie badań* i wskazała na istotne determinanty w środowisku Polaków miejscowości Wierszyna, a także cechy interakcji międzykulturowej i międzyetnicznej. W określeniu *cel pracy* podjęła się opisanie m. in. kontekstu historycznego i społecznego utworzenia wspólnoty przesiedleńców

w Wierszynie, także identyfikacji głównego obszaru istnienia polskich tradycji muzycznych. Opisała cykl świąteczny Polaków w Wierszynie. Opracowała *charakterystykę i funkcje* zebranego repertuaru pieśniowego mieszkańców wsi Wierszyna. Dokonała oceny stopnia wpływu globalizacji czy interakcji międzykulturowej na temat współczesnej kultury muzycznej mieszkańców wsi Wierszyna. Wskazała na *Teoretyczne znaczenie pracy*, jako wkładu w gruntowanie języka polskiego. Natomiast *Praktyczne znaczenie*, może służyć przygotowaniu monografii w celu popularyzacji polskich tradycji folklorystycznych i zainteresowanie nimi większość polskich imigrantów. Ważny jest też zbiór polskiego repertuaru piosenek (nuty i teksty), które mogą stanowić podstawę do stworzenia kolekcji polskich pieśni ludowych. Autorka zastosowała zespoloną metodologię badań przyjętą w etnografii, folklorze, historiografii czy kulturoznawstwie.

Biorąc pod uwagę wykształcenie etnomuzyczne mgr Ludmiły Sokołowej, a praca dotyczy polskiej, tradycyjnej kultury muzycznej dobrze byłoby, aby autorka dopowiedziała, iż w przedstawionych transkrypcjach muzycznych pieśni odstąpiono od konwencji proponowanej przez J. i M. Sobieskich, ponieważ utwory te nie są przedmiotem wyłącznie analizy muzycznej, a jedynie odzwierciedlają wykonywany repertuar. Podobnie w prezentowanych tekstach, że odstąpiono od transkrypcji fonetycznej na rzecz ogólnopolskiego zapisu ortograficznego, bowiem starano się przekazać autentyczność brzmienia tekstu charakterystyczną dla każdej żywej mowy.

W pierwszym rozdziale pracy, dominują badania historyczno-etnograficzne, najpierw autorka zajęła się kontekstem historycznym tworzenia się społeczności wsi Wierszyna, w dalszej części uwzględniła kalendarz świątowań dorocznych i tradycji rodzinnych, obrzędów i zwyczajów oraz rytuałów cyklu życia tamtejszej ludności. Każde z wymienionych zagadnień opisywane jest z osobna od czasów zasiedlania po współczesne. Mgr L. Sokołowa przyjęła pierwsze lata XX w., jako początek emigracji Polaków na Syberię, bowiem założona w 1910 roku wieś Wierszyna przyjęła pierwszych Polaków m. in. z dąbrowskiego zagłębia węglowego. Biorąc pod uwagę fakt, że Wierszyna, jest Jej terenem badawczym, autorka ma prawo do takiego skrótu. Dla naukowego porządku warto przypomnieć, że już w wojskach Timofieja Jeremaka, który w 1582 r., rozpoczął marsz ku syberyjskim ziemiom, byli jeńcy z wojen polsko-moskiewskich. Jak dowodzi Anna Czekanowska, Jeremak kozacki przywódca, do dziś żyje w legendach i pieśniach ludów Syberii.

Autorka w oparciu o badania własne, literaturę, dokumenty archiwalne i dostępne jej filmy, precyzyjnie opisała proces zasiedlania przez Polaków wybranych do badań wsi syberyjskich, podniosła problem edukacji szkolnej i budowy szkół oraz krzewienie wiary katolickiej z budową kościołów włącznie. W opisie szczegółowym przytoczyła fakt, że w kościele w Wierszynie było harmonium. Warto by dla jasności wyjaśnić, że brzmiąca z francuska nazwa harmonium, to nic innego jak popularna w tamtych latach fisharmonia, wyglądem zewnętrznym przypominająca pianino.

Należy zauważyć, że autorka odważnie i celnie sprecyzowała oraz skomentowała tragiczny okres kolektywizacji i powstawania kolchozów, podkreślając, że ofiarami tej represji byli najbardziej pracowici ludzie. Okres po końcu lat 80. XX w. tzw. piestrojce, autorka systematyzuje odtwarzanie, zagubionej w wirach historii kultury, edukacji, wiary i życia społecznego wśród Polonii syberyjskiej.

W kalendarzu świątowań dorocznych i rodzinnych, w badanych wsiach, autorka przeprowadziła cały szereg porównań, zachowań współczesnych do dawnych, uwzględniając wyznania mieszkańców np., buddyzm, szamanizm, prawosławie, katolicyzm. Wnikliwie przywołała obchody świąt z cyklu dorocznego jak Boże Narodzenie i Wielkanoc, co ważne wskazała, iż zaniknęły, bądź są w zaniku kolędy, oraz brak pieśni na Wielkanoc, autorka nazwała ten stan „ubytkiem kultury muzycznej”. Niektóre święta zostały zapomniane jak Dzień Wszystkich Świętych, ale zauważyła też brak politycznego zabarwienia takich świąt jak Dzień kobiet, czy 1-maja. Myślę, że dla wierniejszego określenia dwóch ostatnich przykładów bliższa byłaby forma świętowania niż święta, jest ona bezpieczniejsza, przy czym także naznaczona pewną dozą niezwykłości.

W cyklu tradycji rodzinnych odniosła się z dużą wnikliwością do obrzędu chrztu, pogrzebu ślubu i wesela, ze znajomością, wskazała różnice jakie zaszyły w nich od czasów pierwszych przybyłych Polaków do czasów współczesnych, wyszczególniła też podobieństwa. Opisała praktykowany repertuar weselny zarówno pieśni jak i melodie taneczne.

W rozdziale drugim autorka skupiła się na charakterystyce muzyki, analizie repertuaru, dawnego jak i współczesnego w oparciu o zebrane podczas badań pieśni. Wzrost tego rozdziału, polega na opisie i częściowej analizie stanu ludowego repertuaru muzycznego na płaszczyźnie pokoleniowej, środowiskowej oraz w obrębie gatunku. L. Sokołowa przyznaje, z wrodzoną sobie szczerością, iż próba zdefiniowania repertuaru dawnego jest w tym przypadku dość dowolna osadzona na informacji, że są to głównie piosenki, melodie i tańce pierwszego pokolenia imigrantów przywiezione z Polski. Co warto podkreślić, autorka nie podeszła do zebranego materiału badawczego w sposób li tylko analityczny, ale wysunęła tezę, iż ta warstwa kultury muzycznej odpowiedzialna była i jest nadal za tożsamość Polaków w tym przypadku wsi Wierszyna. Trudno nie zgodzić się z autorką, chociaż dobrze byłoby, aby doprecyzowała, co rozumie przez pojęcie tożsamości, bowiem we współczesnej humanistyce przykuwa ono wiele uwagi uczonych. Wśród zarejestrowanych przez L. Sokołową pieśni istnieje wiele współczesnych pieśni ludowych i popularnych. Takie piosenki i sami wykonawcy określani są przez informatorów jako „nowocześni” lub „nowi”. (64. s.) Analiza utworów z dawnego repertuaru, przede wszystkim jej wyniki, mogą zdaniem autorki, uzupełnić wiedzę o lokalnych przemianach, określić granicę zmienności tradycji muzycznych, potrzebne do identyfikacji i rozwoju kultury muzycznej (76, s.). W tym stwierdzeniu, także trudno nie zgodzić się z autorką, bowiem muzyka od zawsze

ilustrowała życie codzienne określonej grupy ludzi np. mieszkańców jednej wsi, i ulegała przemianom wraz ze zmianami ich życia. Należy podkreślić wnikliwość i fachowość z jaką dokonała częściowej analizy pieśni współczesnych i tradycyjnych. Świadczy o tym np. analiza tradycyjnej pieśni *W niedziele rano*, której rytm nie ma oznak tańca, jest przykładem czysto wokalnym. Autorka poddała badaniom tę pieśń, zarejestrowaną w dwu wersjach wykonawczych, solo i zespołowo, wyniki jej badań, tej konkretnej pieśni są pionierskie, ponieważ jak sama stwierdza, w znanych nam badaniach problem ten nie był brany pod uwagę (76, s.).

W opisie tekstów pieśni, autorka dokonała podziału porządkującego i analizy tychże grup tekstowych, wyszczególniła i opisała m. in. teksty w formie dialogu, te w których dominuje lokalizm. ballady, pieśni sieroce, weselne, rodzinne, satyryczne, żołnierskie czy zawodowe. Pieśni mają zaznaczonych wykonawców, solistów lub zespoły oraz język rosyjski i polski w których są wykonywane, każdy przykład autorka opatrzyła krótkim komentarzem.

W dalszej części rozdziału drugiego autorka przytoczyła główne, czy też wybrane, formy odtwarzania muzyki i jej funkcje w życiu społecznym Polonii na wybranych wsiach Syberii, podkreślając jednocześnie, że każda forma odtwarzania muzyki może spełniać funkcje ogólne, jak i prywatne. Wskazała na rodzinę i jej tradycje podczas których dominuje muzyka głównie śpiew, ale też gra na instrumencie. Miejsce, które wskazała w badaniach jest też Kościół i stosowne do roku liturgicznego wykonywane w nim przez wiernych pieśni, najczęściej gromadnie jednogłosowo, ale też i w dwugłosie. Wyszczególniła też rolę i specyfikę świąt państwowych, podczas których głównie na scenach występują przygotowani wykonawcy, soliści jak i zespoły ze stosownym do danego święta repertuarem. Podkreślając funkcje jakie spełnia muzyka, szczególnie pieśni, wyszczególniła proces integracji nie tylko wewnątrz konkretnego zespołu śpiewaczego, ale wszystkich mieszkańców wsi i innych grup etnicznych, jak ma to miejsce w regionie Bokhan (s.99).

Dopełnieniem kompletu badań wykonanych przez L. Sokołową, jest zawarta w pracy historia tradycyjnych strojów odświętnych polskich mieszkańców wsi Wierszyna, a także opis niektórych zachowanych jeszcze egzemplarzy. Stroje te posiadali tylko pierwsi i to nie liczni polscy osadnicy, ponieważ w nowe, nieznane miejsce zabierano tylko to co najpotrzebniejsze, a odświętny strój nie zawsze zajmował to miejsce. W tych strojach chodzili do kościoła. Obecnie mało kto posiada umiejętności odtworzenia technologii i techniki szycia dawnych strojów. Dodam od siebie, że szukając podobieństwa do powyższej historii, można wskazać Polaków, którzy po 1945 roku zasiedlali w Polsce tzw. ziemie odzyskane. Zarówno w przedstawionych wsiach Syberii jak i na ziemiach zachodnich i północnych Polski, współczesne zespoły i pojedynczy wykonawcy mają już współczesne stroje, które nie są strojami odświętnymi, ale służą jedynie do występów na scenie.

W rozdziale trzecim mgr Ludmiła Sokołowa przedstawiła wyniki badań kultury muzycznej Polonii syberyjskiej we współczesnych warunkach.

Ukazała jej różne aspekty jak m. in. wśród mieszkańców Wierszyny wzrosło poczucie dumy z zachowania polskiego języka, tradycyjnej muzyki, wiary, tradycji. Zdaniem badaczki, do wzrostu świadomości etnicznej Polaków przyczyniają się m. in. wizyty badaczy z Polski, to ożywia ich wspomnienia o swoich przodkach ich kulturze i dawnej ojczyźnie. Jako niedobry podaje przykład działalność zespołu „Jarząbek”, którego repertuar daleko odbiega od dawnego polskiego repertuaru tradycyjnego, głównie z preferencji lidera zespołu, co z pewnością negatywnie rzutuje na zachowanie dawnej polskiej kultury muzycznej (s.117).

Odnosząc się do wybranych, i moim zdaniem trafnie określonych problemów, autorka pewnie, jasno, bez kompleksów młodej badaczki, określiła przyczyny zmian wynikłych z procesów globalizacji, ciągłej zmiany wartości i priorytetów ideologicznych i kulturowych. Natomiast w zachowaniu tożsamości wskazała jak nadal żywym wskaźnikiem stanu kultury jest używany język polski, którym posługują się w domu mieszkańcy m. in. Wierszyny. Zwróciła uwagę, że językiem codziennym jest też język rosyjski, który zakorzenił się wśród Polonii m. in. poprzez zawieranie małżeństw, najczęściej z Rosjanami, mieszkającymi w pobliskich miastach (s.110).

Autorka w tymże trzecim rozdziale ukazała interakcje kultury muzycznej Polaków z kulturami innych grup etnicznych, podkreśliła chyba to co najbardziej oczywiste, że owa interakcja najlepiej wychodzi z przedstawicielami innych osób reprezentujących grupy etniczne mieszkające w pobliskich wsiach. Przytoczyła, dla równowagi, interesujące przypadki interakcji diametralnie przeciwstawnych kultur i sposobów życia w tym przypadku kultury polskiej i buriackiej. Dostrzegła, że rozróżnienie mentalności, nawyki kulturowe, miały duży wpływ na budowanie dialogu kulturowego między tymi grupami etnicznymi. Wskazała, że na relacje między Polakami a Buriatami istotny wpływ miała kolektywizacja, która zadecydowała też o składzie etnicznym wsi, natomiast ważną rolę w procesie zbliżenia kultur odegrała szkoła, w której podczas kolektywizacji uczyli się Polacy i Buriaci. Podkreśliła, że tradycja muzyczna polskich imigrantów jest bardziej otwarta na rosyjską kulturę muzyczną, co autorka tłumaczy i słusznie, bliskością kultury słowiańskiej i używanie języka rosyjskiego w życiu codziennym (s.123). W swoich badaniach odniosła się też do wspólnego, jakby ekumenicznego, udziału w różnorodnych zabawach wielu grup etnicznych, owo wspólne świętowanie widoczne jest na lokalnych festiwalach, koncertach podczas których wszyscy wspólnie śpiewają powszechnie znane piosenki, jak *Czerwona jarzębina* czy *Hej sokoły*.

Kolejnym problemem badawczym podniesionym przez badaczkę jest transmisja i zachowanie przez społeczność polską, pamięci historycznej, języka ojczystego, dawnych tradycji i tradycyjnej muzyki, n. p. poprzez odsłanianie tablic pamięci. Autorka podkreśla, że podtrzymanie tradycji i polskiej kultury tradycyjnej napotyka na znaczne trudności wynikające z naturalnej zmiany pokoleń. Wykazała w swoich badaniach jak ważne jest uświadomienie sobie, że wraz z odejściem starszego pokolenia cała warstwa autentycznej polskiej muzyki może zostać utracona.

W oparciu o przeprowadzone wywiady autorka zdecydowanie zakłada, że pomimo zaangażowania młodych Polaków, uczniów szkół, do nauki w niej polskiej kultury i tradycji, pomysł może się nie udać, bowiem wiodącą rolę w ich edukacji kulturalnej i w formacji gra środowisko rosyjskojęzyczne.

We wnioskach końcowych, na podstawie badań własnych i innych, autorka stwierdziła że kultura muzyczna grupy przesiedleńczej w Wierszynie ma złożoną i niejednorodną strukturę, której korzenie to dawna tradycja przyniesiona na Syberię przez pierwsze pokolenie polskich imigrantów. Najlepiej zachowana jest świecka tradycja, pieśni i muzyka, a jednocześnie warstwa religijnej tradycji muzycznej jest prawie całkowicie zatracona, także taniec tradycyjny w życiu codziennym już nie funkcjonuje.

Badaczka podkreśliła, iż w trakcie badań, ważne było ustalenie głównych trendów charakteryzujących muzyczną kulturę potomków polskich emigrantów oraz pragnienie przywrócenia i zachowania rdzennych tradycji wśród wzmożonej w ostatnich latach potrzeby utrwalania tożsamości etnicznej. Przejawia się to przede wszystkim w rekonstrukcji niektórych tradycji, zarówno świeckich, jak i religijnych. Autorka zauważa, że w odniesieniu do katolików o rekonstrukcji religijnej tradycji muzycznej nie można już mówić, ale o powstawaniu współczesnej zgodnej z modelem, który istnieje dzisiaj w większość polskich parafii.

W moich wnioskach końcowych stwierdzam, że mgr Ludmiła Sokołowa opisała oraz dokonała analizy wybranego do dysertacji doktorskiej tematu z punktu widzenia historyka, etnografa i etnomuzykologa, jej praca ma wymiar interdyscyplinarny. Większość materiału egzemplifikacyjnego jest zebrana przez nią osobiście, biorąc pod uwagę fakt, że od urodzenia jest mieszkanką Syberii, można przyjąć iż bardzo pomocną dla niej była metoda uczestnicząca. Życie w tamtejszym środowisku, chociaż w przypadku autorki jest to duże miasto, pozwoliło jej na dokładniejszą i wnikliwszą obserwację wszelkich zachodzących zmian nie tylko w kulturze muzycznej. W konsekwencji czego otrzymaliśmy, możliwie niezafałszowany, obraz tradycyjnej kultury muzycznej, jej przemian i obraz tożsamości Polonii na wybranych wsiach Syberii.

Pragnę podkreślić, iż wszystkie poczynione wyżej zastrzeżenia-uwagi krytyczne na temat tejże rozprawy nie zmieniają mojego ogólnego przeświadczenia, iż praca Pani mgr Ludmiły Sokołowej *Kultura muzyczna i tradycje Polaków na Syberii (na przykładzie wsi Wierszyna, bohamskiego rejonu, obwodu irkuckiego)* poszerza wiedzę na temat tradycyjnej kultury muzycznej Polaków na Syberii. Autorka wykazała się ogromną erudycją i znajomością materii etnomuzycznej, która na w/w terenach ma swoją specyfikę.

Praca mgr Ludmiły Sokołowej wypełnia, choć nie całkowicie, lukę w tym zakresie, polecam ją uwadze naukowców, którzy badają dzieje Polonii syberyjskiej, a w szczególności historykom, muzykologom, kulturoznawcom, etnologom i antropologom.

Reasumując należy stwierdzić, że mgr Ludmiła Sokołowa napisała rozprawę rzetelną z bardzo szerokim potraktowaniem własnego materiału badawczego, dając lepszy wgląd w złożoność dobrze określonego w czasie i przestrzeni problemu badawczego.

Rozprawa mgr Ludmiły Sokołowej *Kultura muzyczna i tradycje Polaków na Syberii (na przykładzie wsi Wierszyna okręgu Bohanskiego w obwodzie irkuckim)* odpowiada warunkom określonym w art. 13 Ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym, odpowiada też wymaganiom stawianym pracom doktorskim i może stać się podstawą do ubiegania się o uzyskanie stopnia naukowego doktora.

Prof. Jan Kistowski